

Bagi Zoltán Péter

Jean T'Serclaus de Tilly részvétele az 1605. évi nyugat-dunántúli harcokban¹

Bocskai hajdúi, valamint a hozzájuk csatlakozott török és tatár katonaság Némethy Gergely vezetésével 1605 májusa és decembere között két alkalommal is a Magyar Királyság, addig a tizenöt éves háború során kevésbé pusztított Rábán túli területére léptek. A császári-királyi haderő ellenük folytatott harcában kitüntette magát Jean T'Serclaus de Tilly, a harmincéves háború híres-hírhedt generalissimusa. Rövid tanulmányomban azt szeretném megvilágítani, hogyan és milyen beosztásban került 1605-ben a dunántúli hadszíntérre, valamint hogyan szerepelt a harcok? Mindenekelőtt azonban szükséges bemutatnom, mikor és hogyan került a magyarországi hadszíntérre.

Tilly útja az Oszmán Birodalom elleni háborúba

II. Rudolf 1594. szeptember 19-én öccséhez, Ernő főherceghez fordult Sebastian Westernach közvetítésével, hogy számára hadakozásban jártas személyeket küldjön, akiket mind a tisztségek betöltésére, mind haditanácsosként alkalmazni lehet. Az uralkodó meg is nevezte kiket szeretne a Magyar Királyságba hozatni: Tilly urat és de la Motta-t. Majd egy nappal később megismételte levelet, immáron nevek nélkül.² Mansfeld is maga mellé kérte még a császári megbízottal folytatott decemberi tárgyalásaiban, majd kijárta az Udvari Haditanácsnál, hogy 1595. június 3-án *Obrist-Wachtmeisterré* nevezzék ki.³ Arra azonban már Villermont is felhívta a figyelmet, hogy nem állapítható meg, hogy a levelekben Jeanról vagy testvérbátyjáról, Jacques-ról esik szó.⁴ Mind a két eshetőség felmerülhet, hiszen az

---

¹ Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2. Szeretnék köszönetet mondani Biacsí Mónikának a segítségéért.

² *Hatvani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553–1608). Pest, 1859. 61.

³ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1595/4/3g; ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) Fasc. 128. Fol.: 317v.

⁴ *Villermont, Antoine Charles Hennequin de*: Tilly ou la Guerre de Trente Ans de 1618 à 1632. Tome Premier. Paris–Tournai, 1860. 12-13.

iratokban csak a vezetéknev szerepel.⁵ Az eddigi feltételezésemmel ellentétben, a forrásokat újra áttekintve úgy gondolom, hogy az *Obrist-Wachtmeisteri* tisztséget nem Jean, hanem Jacques kaphatta. Az idősebb testvér már az 1590-ben és 1591-ben is élénk levelezésben állt Ernő főherceggel, és a lotaringiai katonáskodás alkalmával is magas pozíciót töltött be.⁶ Az Udvari Haditanács 1595. évi protokollumából pedig kiderül, hogy szeptember 12-én instrukciót kapott arra, hogyan a vallon lovasokkal kapcsolatban felmerült ügyek elintézésénél (minden garázdálkodásukért bűnbocsánatot kaptak).⁷ Október 2-án pedig arra utasították, hogy Hans Leonhard von Jell-lel, a keresztény had *Rumormeister*ével együtt mustrálja meg a vallon gyalogságot. Az alkalmatlanokat bocsássa el, míg a szolgálatra alkalmasokat négy zászlóba vonják össze.⁸ Feltételezésemet támasztja alá az is, hogy a II. Ferdinánd által 1623-ban a két fivérnek adományozott pátenz Jacques-ot név szerint említi, mint Esztergom 1595. évi ostromában résztvevő *Obrist-Wachtmeistert*.⁹ Ezen tisztsége mellett még mezei haditanácsossá is kinevezték, mint ahogyan erről a Gedenkbücher Österreich egy 1596. február 13-i és március 11-ei bejegyzésében is olvasható.¹⁰ Az utolsó rá vonatkozó említést pedig ugyanezen év december 31-éről származik, amikor is az Udvari Fizetőmester jelentette, hogy a vele szemben lévő adósságot (4961 forint és 40 krajcár) kiegyenlítették.¹¹ Azt nem lehet megállapítani, hogy Jean ekkor elkísérte-e bátyját a magyarországi hadszíntérre. Mint ahogyan arról sincsen további információnk, hogy a testvérpár a Habsburg Monarchia szolgálatában maradt 1596-ot követően is. Egy dolog azonban bizonyos. Az, hogy 1600-ban Jean neve felbukkan a bécsi és prágai iratokban. A harmincéves háborúban a Katolikus Liga későbbi legendás tábornoka Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur herceg oldalán tért vissza az Oszmán Birodalom elleni küzdelembe, akit még a francia vallásháborúk idejéből ismerhetett.¹² Egy magánlevélből kiderül, hogy Tilly jól ismertnek számított mind a Francia Királyságban, mind pedig Németalföldön. Giovanni Stefano Ferreri prágai nuncius 1604. augusztus 2-án Blandrata di San Giorgio bíborosnak írt levelében arról számolt be, hogy Tilly

---

⁵ ÖStA KA AFA 1595/4/3g; ÖStA KA Hofkriegsrat (HKR) Wien Protokoll (Pr.) Registratur (Reg.) Band (Bd.) 195. Fol.: 184v. No. 22.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 128. Fol.: 317v.; ÖStA Hoffinanz- und Kammerarchiv (HFKA) Gedenkbücher Österreich (GBÖ) 1595-1596 Band 157. Fol. 400v.; ÖStA HFKA GBÖ 1595-1596 Band 157. Fol. 424v-425r.; ÖStA HFKA GBÖ 1595-1596 Band 157. Fol. 766r-v.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 195. Fol.: 10r. No. 97.; *Hatvani*, 1859. 61.

⁶ *Villermont*, 1860. 11-12.

⁷ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 195. Fol.: 154r. No. 83.

⁸ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 195. Fol.: 214r. No. 7.

⁹ *Villermont*, 1860. 11-12.

¹⁰ ÖStA HFKA GBÖ 1595-1596 Band 157. Fol. 400v.; ÖStA HFKA GBÖ 1595-1596 Band 157. Fol. 424v-425r.

¹¹ ÖStA HFKA GBÖ 1595-1596 Band 157. Fol. 766r-v.

¹² *Villermont*, 1860. 18-19.; *Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000. 321.; Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája* Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest, 2009. 367.

katonai életpályáját nagyon is jól ismerik a németalföldiek. Elmesélte még, hogy neki a francia király (IV. Henrik) azt mondta, ha Albert főherceg az ő oldalára állna, akkor spanyolból németalföldi herceggé tenné és egész Németalföld urává tenné.¹³ Sajnos azonban életének 1595 és 1600 közötti időszakáról, mint ahogyan életrajzírója, Villermont is megjegyzi, szinte semmit sem tudunk. Az bizonyos, hogy a Guise-ek melletti katonai szolgálataiért megkapta Dun és Villefranche városok kormányzóságát, amelyek a béke megkötését követően a király birtokába kerültek ismét. Állítólag IV. Henrik is elismerte képességeit, és győzködte is, hogy álljon szolgálatába, ám hasztalan. Nagyon valószínű, hogy a Ferrerinek elmesélt epizód is ekkor történhetett meg.¹⁴ Emellett Bassompierre is említést tett arról emlékiratában, hogy Tilly néhai atyja parancsnoksága alatt szolgált, ezért nagyon kedvelte a lotaringiai főnemest.¹⁵

Mint már említettem Tilly visszatérése a magyarországi hadszíntérre egyértelműen Mercoeur itteni szerepvállalásával hozható kapcsolatba. Utóbbi a IV. Henrikkel kötött békét követően ambíciói érvényesítésére ígéretesebb lehetőséget látott II. Rudolf szolgálatában. A herceg 1599 szeptemberében érkezett meg népes kíséretével Bécsbe, majd onnan tovább utazott a pestis miatt éppen Plzeňben tartózkodó császárhoz. A két vizit között pedig a keresztény had esztergomi táborát is megtekintette, ahol Schwarzenberg illő módon fogadta.¹⁶ Mercoeur jó benyomást tehetett mind az uralkodóra, mind Mátyás főhercegre, hiszen 1600. április 24-én az *Obrist-Feldgeneral* helyettesévé, azaz a soron következő hadjárat tényleges irányítójává nevezte ki.¹⁷ Emellett megbízást kapott egy tíz kompániából álló lovasság vezényletére is. Ennek egyik fele a már itt szolgálókból állt, míg ötszáz kürasszírt a hercegnek kellett toboroznia melléjük. Mercoeur a lovasság kiállításának feladatával pedig helyetteseként Tillyt bízta meg, akinek erényeivel és képességeivel – Villermont szerint – már régóta tisztában

---

¹³ Die Prager Nuntiatur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatur des Giacomo Serra (1603-1605). In: Nuntiaturberichte aus Deutschland siebenzehntes Jahrhundert. Bearbeitet: Meyer, Arnold Oskar. Berlin, 1913. 190.

¹⁴ Villermont, 1860. 7.

¹⁵ Bassompierre, François de: Journal de ma vie. I. Paris, 1870. 108.

¹⁶ Husson, M.: Discours véritable des choses qui se sont passées aux armées de Hongrie en ces dernières années, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603 et 1604. Angers, s. d. 1.; Montreux, Nicolas de: Histoire universelle des guerres du Turc, depuis l'an 1565 jusques a la trefve faicte en l'annee 1606. Tome II. Paris, 1608. 709.; Braudel, Fernand: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. Budapest, 1996. 1296.; Sahin-Tóth Péter: Lotaringia és a tizenöt éves háború. Századok 138 (2004) 5. sz. 1149-1188. 1169-1170.

¹⁷ ÖStA KA Zentralstelle (ZSt.) Sonderreihe Best. 655/1600.; ÖStA KA AFA 1600/4/3.; ÖStA KA AFA 1600/7/8.; ÖStA KA AFA 1600/8/1.; Sahin-Tóth, 2004. 1170.

volt.¹⁸ Végül a tervezett létszámot azonban nem sikerült kiállítani, hiszen csak 300 kúrasszír érkezett a vezetésével szeptember 14-én Bécsbe.¹⁹

Tilly a következő év április 16-án már maga fordult ajánlással az Udvari Haditanácshoz lovasság kiállításának ügyében, amely továbbította is az ajánlatot az uralkodónak. Eszerint ekkor nem kevesebb, mint 5000 németalföldi lovas toborzását vállalta volna.²⁰ A tervből nem lett semmi, ám Germinaco Strassoldo lemondását követően Tilly kapta meg az *obrist-wachtmeisteri* tisztséget. Vélhetőleg nem állok messze a valóságtól, ha azt feltételezem, hogy a herceg hathatós támogatása is kellett a poszt elnyeréséhez.

1601-ben tehát nem sikerült Tillynek *Bestallungot* kapnia, ám a következő év ezt is meghozta a számára. Igaz, különös módon ehhez eddigi patrónusának halála is hozzájárult. Mercoeur 1602. február 1-én Prágából útra kelt Lotaringia felé. Ágensét azonban ott hagyta, hogy tárgyalásokat folytasson további, állítólag 1000 vértés és 2000 muskétás toborzásáról. Ám útközben Nürnbergben belázasodott, és február 19-én meghalt.²¹ Az uralkodó ezt követően május 7-i dátummal Tillyt bízta meg egy 3000 fős vallon gyalogregiment felállításával.²² A had végig is harcolta a hadjáratot, ám annak végeztével feloszlatták.

Tilly azonban nem maradt tisztség nélkül a következő esztendőben sem, hiszen újra *Obrist-Wachtmeisterré* nevezték ki. Tilly a rátermettsége és tudása mellett azonban ezt és a következő években elnyert *obrist-zeugmeisteri* (1604) tisztséget is immáron jó (udvari) kapcsolatainak köszönhette. Mit, illetve egészen pontosan kiket kell ez alatt értenünk? Egyrészt Karl Ludwig Graf zu Sulz, az 1603. év *Obrist-Zeugmeistere* egy 1604. február 4-én az Udvari Haditanácshoz benyújtott szakvéleményében három személyt ajánlott tisztsége betöltésére: Hans von Molartot, Tillyt és Giovanni Giacomo Barbiano conte die Belgiojosot. Egyedül utóbbival kapcsolatban nyilatkozott úgy, hogy képességeit nem ismeri. Azaz Tilly esetében bizonyos volt abban, hogy képes megfelelően ellátni a tisztséggel járó feladatokat.²³ Másrészt Tilly, még Sulznál is jelentősebb támogatóit a Szentszék Prágába és Bécsbe rendelt diplomatáiban találta meg.

---

¹⁸ *Villermont*, 1860. 18.

¹⁹ *Villermont*, 1860. 19.; Istvánffy, 2009. 362.

²⁰ ÖStA KA HKR Wien Pr. Expedit (Exp.) Bd. 206. Fol.: 491r. No. 95.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 207. Fol.: 12r. No. 92.

²¹ *Villermont*, 1860. 29.; SAHIN-TÓTH 2004. 1173-1174.

²² ÖStA KA AFA 1602/5/1.; *Villermont*, 1860. 29-30.

²³ ÖStA KA AFA 1604/2/2.

Tilly kinevezése *Obrist-Feldmarschall*á

A tizenöt éves háború második felére a sokasodó pénzügyi nehézségek arra kényszerítették a császárt, hogy ha lépésről-lépésre is, de teret engedjen a pápai befolyásnak, kívánalmaknak. Az engedmények annál nagyobb mértéket öltöttek, minél mélyebbé vált a Habsburg Monarchia finansziális krízise. Róma pedig annál erőszakosabban próbálta kihasználni a gyengülő prágai ellenállást, és saját érdekeit előtérbe állítani. A Szentszék ehhez hathatós támogatást kapott a központi kormányzásokban fontos pozíciókat birtokló főpapoktól, akik mindent megtettek a katolicizmus pozíciójának megerősítése érdekében. Ennek egyik nagy sikerrel kecsegtető eszközévé vált az, hogy a fontos katonai tisztségeket megbízható, a katolikus felekezethez tartozókkal töltötték be.²⁴ Ezt láthatjuk Strassoldo és Ridolfi esetében is, de a levelezések alapján úgy tűnik, hogy Tilly is remek kapcsolatokat ápolt a Szentszék prágai képviselőjével. Ferreri San Giorgióhoz 1604. augusztus 2-án küldött leveléből kiderül, hogy hosszasan elbeszélgetett Tillyvel. A prágai nunciusnak ekkor mesélte el, hogy a francia király mit mondott neki Albert főherceggel kapcsolatban. Emellett szó esett a magyarországi hadi helyzetről is. Tilly látva az uralkodó különböző tanácsosai és miniszterei közötti széthúzást és intrikákat, kérte Ferrerit, hogy ezek elsimításán munkálkodjon. Másrészt kifejtette, mivel elégtelenek a hadi készülődések a következő hadjáratra, így érdemesebb volna az uralkodónak békét kötnie a szultánnal.²⁵

A nuncius augusztus 16-i leveléből ismét arról szerezhetünk tudomást, hogy komoly kérdésekről beszélt Tillyvel elutazása előtt. Az *Obrist-Zeugmeister* Bastához hasonlóan úgy vélekedett, hogy aki a császárnak segínyt nyújt, annak feltételekhez kellene kötnie a kifizetést.²⁶

A következő évben, 1605-ben Ferreri Prágában, míg Serra Bécsben kezdte el hathatósan támogatni Tillyt. A prágai nuncius 1605. március 28-án San Giorgiónak írt levelében kifejtette, hogy a spanyol király költségén felállítani tervezett két gyalogos regiment egyikének az élére Tillyt akarják kineveztetni.²⁷ Április 18-án pedig az újonnan megválasztott pápának, XI. Leónak azt fejtegette jelentésében, hogy az örökös tartományok határán álló

---

²⁴ *Kruppa Tamás*: Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601-1602. Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI–XVII. század fordulóján. *Hadtörténelmi Közlemények* 115 (2002: 2. sz.) 281-310. 298-300.

²⁵ *Die Prager Nuntiatur* 1913. 190-192.

²⁶ *Die Prager Nuntiatur* 1913. 204.

²⁷ *Die Prager Nuntiatur* 1913. 331.

sereget az *Obrist-Zeugmeister* parancsnoksága alá kellene rendelni.²⁸ Russworm letartóztatása miatt az *obrist-feldmarschalli* poszt egy ideje betöltetlen, Basta pedig túl öreg és beteges volt.²⁹

Mielőtt tovább folytatom az események tárgyalását, érdemes kitérőt tenni és bemutatni a tisztséget betöltő személy feladatát. A tizenöt éves háborúban a keresztény hadsereg nem alkotott egységes szervezetet. A különböző felségjogon felfogadott, különböző nemzetiségű katonák hatékonysága, harcértéke is igen eltérő volt. Ezért a bonyolult összetételű hadvezetése, irányítása az összecsapásokban és ostromoknál, valamint ellátásuk és mindennapjaik megszervezése igen komoly feladatot jelentett abban a korban (is), amiért az *Obrist-Feldmarschall* volt a felelős. A keresztény haderő irányításának, „idegközpontjának” szálai az ő kezében futottak össze. Mai fogalmaink szerint egyszerre tekinthetnénk vezérkari főnöknek és vezénylő tábornagnak, mivel feladatai és funkciói igen szerteágazóak voltak. Nem csupán megszabta ugyanis a hadműveletek egészét, de személyesen vezette, irányította a rábízott katonaságot, így rátermettségtől egy-egy hadjárat sikere függhetett. Részt kellett vennie a haditanácskozásokon, és amennyiben az uralkodó nem nevezett ki az *Obrist-Feldgeneral* mellé közvetlenül helyettest, úgy automatikusan kötelessége lett ezen tisztség feladatainak átvétele is. Az *Obrist-Feldmarschall* a lovasság főparancsnokaként valamennyi lovas egységnek és azok tisztjeinek parancsolt. Ügyelnie kellett mind a lovasságnál, mind pedig a gyalogságnál a katonai igazságszolgáltatás gyakorlására is. A tábor rendjét, fegyelmét és tisztaságát – együttműködve az *Obrist-Profossal* – a tábori rendtartás pontjai alapján igyekezett fenntartani. Az abban szereplő instrukciók alapján, az *Obrist-Zeugmeisterrel* közösen kijelölte, ellenőrizte a sereg útvonalát és vonulási rendjét. A sereg létszámáról pontos jegyzéket kellett vezetnie. Feladatai közé tartozott, hogy felügyeljen a katonai tábor ellátásában kulcsszerepet játszó markotányosokra együttműködve az *Obrist-Profiantmeisterrel*. Biztosítania kellett a tábori piac és a portékákat szállító kalmárok védelmét. Köteles volt azt is felügyelni, hogy az árujukat kínálók az élelemrendtartásnak megfelelő áron és mérési csalás nélkül kínálják a táborba hozott cikkeket. Az árusításra jogosultaknak engedélyt kellett kiállítania, valamint a büntetésükkel és helypénzükkel kapcsolatos ügyek is hozzá tartoztak, bár ez utóbbi esetben meg kellett egyeznie a főprofossal. A táborhelyeket és azok elosztását az *Obrist-Quartiermeister* segítségével határozta meg. Feladatköréhez tartozott még a hadműveletek megtervezése és levezénylése: a

---

²⁸ Die Prager Nuntiatur 1913. 336.

²⁹ Die Prager Nuntiatur 1913. 461.

felvonulás- és a csatarend (*Zug- und Schlachtordnung*), az ostromok idején a tüzérség és a sáncok felállításának ellenőrzése, valamint irányítása szintén az *Obrist-Zeugmeister*rel együttműködve. A tábor őrzésének megszervezése és a riadóhelyek kijelölése is hatáskörébe tartozott. Ebbéli feladatában az *Obrist-Rumormeister* segítette. Feladatának sikeres ellátásához és az esetleges zsoldos lázadások elfojtásához, illetve letöréséhez egy zászló lovast (*Rehnfahne*) rendelt ki az uralkodó.³⁰

A tisztség betöltése körül komoly „verseny” alakult ki. Serra szeptember 3-án Borghese kardinálisnak azt írta, hogy Georg Friedrich von Hohenlohe pályázik Russworm helyére. A bécsi nuncius szerint azonban ő nem csak eretnek, hanem a katolicizmus ellensége is. Mindemellett nem tartotta rátermett katonának és kifejtette, hogy Bécsben Mátyás főhercegnél ő, míg Prágában a császárnál Ferreri dolgozott kinevezése ellen. Erre szükség is volt, mivel sem a pápa, sem pedig a spanyol király nem egyezett volna bele, hogy pénzükön felfogadott katonáik Hohenlohénak engedelmeskedjenek. A császár ezért meg akarta tartani Hohenlohét addigi *obrist-wachtmeisteri* posztján. *Obrist-Feldmarschall*á pedig vagy Tillyt vagy a lutheránus felekezethez tartozó Seifried von Kollonichot tervezte kinevezni. Mátyás főherceg előbbi támogatta, mivel jó katolikusnak, megbízhatónak és merész katonának tartotta. Serra azt is tudni vélte, hogyha Hohenlohét nem nevezik ki, akkor panaszt tesz a birodalom lutheránus és kálvinista rendjeinél.³¹

Ugyanaznap Ferreri is írt Prágából Borghesének. Ebben ő is kifejtette, hogy az eretnek Hohenlohe *Obrist-Wachtmeister* pályázik az *obrist-feldmarschalli* tisztségre. A prágai nuncius Philipp Lang belső kamarás segítségével próbálta Hohenlohe kandidálását gyengíteni a császárnál. Kiderült számára egyébként, hogy Hohenlohét nem az uralkodó, hanem Friedrich von Fürstenberg titkos tanácsos támogatja. Emellett Ferreri Langon keresztül igyekezett Tilly jelölését támogatni. Sikerral, hiszen elérte, hogy a császár Tillyt és egy másik személyt ajánlott a posztra Mátyás főhercegnek. A nuncius feltételezte, hogy Karl Ludwig Graf zu Sulz lesz a másik jelölt. Erre a javaslatra Tillyt kinevezték *Obrist-Feldmarschall*á, míg a megüresedett *obrist-zeugmeisteri* posztot Preiner kapta meg.³²

Kollonich jelölése így semmissé vált. Két nappal később, szeptember 5-én Ferreri írt az ügyben Borghesének. Tillyvel folytatott beszélgetéséből ugyanis kiderült, hogy Kollonichnak

---

³⁰ *Bagi Zoltán Péter*: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011. 65-73.

³¹ *Die Prager Nuntiaturn* 1913. 487-488.

³² *Die Prager Nuntiaturn* 1913. 494.

egymillió forinttal tartozó uralkodó ennek ellentételezéseként a lovasság fölé rendelt *obrist-wachtmeisteri* posztot szánta neki.³³ Tilly azonban kételkedett abban, hogy elfogadná.³⁴ Igaza is lett, hiszen az Udvari Haditanács október 10-én utasította, hogy Friedrich von Solmsszal tárgyaljon a tisztség betöltéséről.³⁵

A kinevezés tehát szeptember elején megtörtént, ám hivatalát csak októberben, több mint egy hónappal később foglalta el. Tilly ugyanis a tisztség betöltésének feltételeiről tárgyalt az Udvari Haditanáccsal. A Habsburg Monarchia katonai ügyeit irányító kormány szerv protokollum könyvébe október 10-i dátummal jegyezték be annak az általa október 3-án írt levélnek az érkezését, amelyben összesen hat pontban összeállítva megfogalmazta mindazokat a követeléseit, amelyek teljesítése nélkül nem vonulhat a magyarországi hadszíntérre. Az első és legfontosabb az volt ezek közül, hogy mind a mezei had magasabb tisztségviselőinek, mind pedig a katonáknak hirdessék ki, hogy ő kapta meg a posztot. Tilly ugyanis így látta biztosítottnak, hogy egyiknél is és másiknál is kellő tekintéllyel eljárhasson akár katonai, akár egyéb, a feladatai közé tartozó ügyekben.³⁶ Mindenképpen magyarázatra szorul, miért szabta e feltételt Tilly? Ez azzal volt összefüggésben, hogy a 16-17. század fordulóján a Habsburg Monarchia haderejének legfelsőbb vezetői nem katonai rangokat, hanem tisztségeket viseltek, amelyek között igen gyakran átfedés volt. Ez pedig a legfelsőbb irányítókaron belüli rivalizáláshoz vezetett/vezethetett. Ennek illusztrálására egy 1595-ben megtörtént esetet hoznék fel. Ernő főherceg 1595. február 6-án Brüsszelből küldött levelében tudatta a császárral, hogy Karl von Mansfeld Namurból írt levelében sérelmezte, miszerint Don Giovanni de Medici és Karl burgai őrgróf elérték, hogy ők csak az *Obrist-Feldgeneralnak*, azaz Mátyás főhercegnek legyenek alárendelve. Leendő helyettese azonban azt követelte, hogy a főhercegen kívül senki se parancsolhasson neki, és mindenkit rendeljenek irányítása alá.³⁷ A császár február 21-én kelt levelében helyt adott Mansfeld kérésének, és ezáltal igyekezett megakadályozni a keresztény főcsapat dezintegrációját.³⁸ Érdekességként megjegyzem, hogy Mansfeld halálát követően Medici magának követelte a posztját, ám az udvar nem teljesítette akaratát, így 1596-ban időlegesen elhagyta a magyarországi hadszínteret. A császári udvar annak ellenére nem kívánta teljesíteni Medici

---

³³ A gyalogság élére Wolfgang von Mansfeldet tervezték kinevezni. Die Prager Nuntiatur 1913. 493.

³⁴ Die Prager Nuntiatur 1913. 493.

³⁵ ÖStA KA Hofkriegsrat Akten (HKRA) Wien Reg. 1605 Oktober No. 48.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 490r. No. 48.

³⁶ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 Oktober No. 27.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/2. Fol.: 623v. No. 27.

³⁷ ÖStA KA AFA 1595/4 /ad 3e; HATVANI 1859. 77.

³⁸ *Hatvani*, 1859. 77.

követelését, hogy előléptetése nagyban hozzájárulhatott volna a toszkán nagyherceg újabb segélyének eléréséhez.³⁹

A feltételei közül a második, a munkáját segítő 200 főnyi lovasból álló *Rehnfahné*hoz kapcsolódott. Eszerint a *Bestallung*jában foglaltak szerint kérte előlegük (*Anrittgeld*) és első havi zsoldjuk minél hamarabbi átadását, valamint mustrahelyük megnevezését.

Feladatai sikeres ellátásához azonban nem csupán erre a lovasságra, hanem négy, közelebbről meg nem nevezett kapitányra is szüksége volt. Úgy vélte, hogy a szükséges esetben egyik vagy másik így felfogadott a harcmezőn is alkalmazható lesz. Részükre, illetve felszerelésükhöz tehát szintén az első havi zsold átadását kívánta.

Az Udvari Kamara felé is jelentős összeggel tartozott még az elmúlt hadjáratról, amiben *Obrist-Zeugmeister*ként vett részt. Azért, hogy magát is minél jobban felszerelje a hadjáratra a vele szemben fennálló tartozás egy részének, 6000 forintnak a kifizetését kérte (4.).

Szintén elengedhetetlenül fontosnak tartotta, hogy egy törökül beszélő tolmácsot is mellé rendeljenek, akinek az ellátásáról szintén az Udvari Haditanácsnak kellett volna gondoskodnia.

Végül, de nem utolsó sorban úgy vélte, hogy mind a lovasság, mind pedig a gyalogság élére mihamarabb nevezzenek ki egy-egy *Obrist-Wachtmeistert*, így segítve munkáját.⁴⁰

Az Udvari Haditanács gyorsan teljesítette feltételeit. Először is már október 10-én utasította Bastát, hogy a had magasabb tisztségviselőinek és katonáinak hirdesse ki, hogy az 1605. évi hadjáratban Tilly tölti be az *obrist-feldmarschall*i posztot.⁴¹ Ugyanezen a napon Tilly is parancsot kapott, hogy Friedrich von Solmsszal tárgyaljon a lovasság fölé rendelt *obrist-wachtmeisteri* tisztség betöltéséről.⁴² Október 11-én pedig a haditanácsosok értesítették Wolfgang von Mansfeldet, hogy a gyalogság fölé rendelt *obrist-wachtmeisteri* zsoldja fölött további egyszeri 200 forintos plusz (*Zupuss*) juttatást hagytak jóvá a számára.⁴³

---

³⁹ *Niederborn, Jan Paul*: Die europäischen Mächte und der „Lange Turkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993. 399.

⁴⁰ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 Oktober No. 27.

⁴¹ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 49.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 490r. No. 49.

⁴² ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 48.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 490r. No. 48.

⁴³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 490v. No. 52.

Tillyt tehát mind katonai tudása és tapasztalata, mind ambíciói, mind pedig kapcsolatai segítették abban, hogy a tizenöt éves háború utolsó éveiben egészen az *obrist-feldmarschalli* tisztségig eljusson.

Tilly az 1605. évi hadjáratban

Tilly részt vett a Bocskai hajdúi elleni 1604. évi hadjáratban. Basta főserégével tartva ott harcolt Osgyánnál, Edelénynél, majd Kassa falai alatt, a következő esztendő februárjában Tokaj felmentésében. Amikor azonban a had az örökös tartományok határára vonult Tilly nem tartott velük, hanem Prágába utazott, hogy ott ügyeit intézze és pénzt szerezzen a hadjárat folytatásához, leginkább a tüzérség működtetéséhez. Ez a feladat a Habsburg Monarchia pénzügyi állapotát tekintve közel sem bizonyult egyszerű feladatnak. Bár az Udvari Haditanács június 20-án azt írta neki, hogy induljon el, illetve a prágai Titkos Tanács tagjait ugyanazonnap arra kérte, hogy az *Obrist-Zeugmeistert* mihamarabb indítsák el a tüzérséghez szükséges javakkal egyetemben.⁴⁴ Három nappal később, június 23-án a haditanácsosok újra felszólították, hogy kerekedjen fel a magyarországi hadszíntérre,⁴⁵ ám Mátyás főherceg július 6-i sürgette elindulását Prágából, míg Serra még augusztus 13-án Bécsből Valentininek írt levelében is arról számolt be, hogy ahogyan hónapok óta, úgy még mindig II. Rudolf székvárosában tartózkodik.⁴⁶

Tilly azonban még a következő hónap elejét is Prágában töltötte. Ferreri ugyanis szeptember 5-én Camillo Borghese bíborosnak azt írta, hogy az *Obrist-Zeugmeister* személyesen számolt be neki róla, hogy Esztergomot a Lala Mehmed vezette oszmán főserég augusztus 28-án ismételen ostrom alá vette.⁴⁷

Mint említettem három nappal Ferreri levelét követően, szeptember 8-án Tillyt az uralkodó egy újabb, magasabb poszt betöltésével bizta meg, mivel haditanácsosát kinevezte magyarországi hadai *Obrist-Feldmarschalljává*. Az általa elfoglalt addigi *obrist-zeugmeisteri*

---

⁴⁴ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 442v. No. 138.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 443r. No. 138.

⁴⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 444r. No. 168.

⁴⁶ ÖStA KA AFA 1605/7/3.; Die Prager Nuntiatour 1913. 461.

⁴⁷ Die Prager Nuntiatour 1913. 517.; Tóth, 2000. 435.

tisztséget pedig Hans Preiner zu Stübingre ruházta.⁴⁸ Az *obrist-feldmarschall*i posztot egy idő óta (Russworm elbocsátását és letartóztatását követően) nem töltötték be, ám most égetően szükség volt erre, hiszen Basta – ahogy Serra az augusztus 13-i levelében fogalmazott – túl öreg és beteges volt már,⁴⁹ ezért kellett mellé egy fiatal, tetterős katonai vezető.

Tilly az új megbízatás végrehajtásához nagy elánal kezdett hozzá. Serra október 1-én Borgheséhez küldött leveléből kiderül, hogy a frissen kinevezett *Obrist-Feldmarschall* akkor érkezett meg Bécsbe. A nuncius arról is beszámolt, hogy abban az esetben tervezte a továbbutazást a magyarországi hadszíntérre, amennyiben a katonák kifizetésére lesz pénz.⁵⁰ Ez a probléma is megoldódni látszott, hiszen október 4-én Mátyás főherceg azt írta Albert főhercegnek, hogy Zacharias Geizkoflernek sikerült 200 000 forintnyi hitelt szereznie.⁵¹ A rendelkezésre álló erő azonban így sem volt elegendő ahhoz, hogy a stratégiai fontosságú Érsekújvár vagy Esztergom ostromát megakadályozza. Így a császári-királyi hadvezetés a Dunántúlra betört, Szombathelynél szeptember 26-án Ridolfi katonaságára vereséget mérő, majd Stájerországban egészen Feldbachig portyázó Némethy Gergely hajdú–török–tatár hada ellen küldte támadásba csapatai egy részét. Nagy László kutatása alapján úgy feltételeztük, hogy ezt a hadat október második felében a Tilly vezette csapatok szorították ki a határ menti stájer vidékről.⁵² Ez azonban téves információ. Valójában nem ő, hanem Preiner kapott arra megbízást, hogy az Ebenfurthnál gyülekező Althan gyalogregimenttel, Adam Wenzel tescheni herceg lovasaival, valamint a sziléziai rendek által kiállított lovassággal és gyalogsággal (mintegy 6000 emberrel)⁵³ a Sigmund Friedrich von Trautmannsdorf vezette vend végvidéki és stájer katonasággal együtt támadják meg Némethy portyázóit.⁵⁴ Sőt, az Udvari Haditanács október 27-én arra utasította Bastát, hogy Preiner segítségére két ezer lovasat küldessen Tillyvel.⁵⁵ Serra Borgheséhez két nappal később, azaz október 29-én küldött leveléből pedig azt tudhatjuk meg, hogy az *Obrist-Zeugmeistert* tényleg elküldték Ferdinánd főherceg támogatására, hogy az örökös tartományok és Stájerország határvidékét védelmezze. Az egyébként is elégtelen erők ilyenén megosztásán Basta pedig úgy felháborodott, hogy a

---

⁴⁸ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 September No. 106.

⁴⁹ Die Prager Nuntiatur 1913. 461.

⁵⁰ Die Prager Nuntiatur 1913. 517.

⁵¹ *Hatvani*, 1859. 190.

⁵² *Nagy*, 1961. 297.; *Dominkovits Péter*: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Budapest, 2006. 15.

⁵³ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 Oktober No. 47.

⁵⁴ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 65.; ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 75.; ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 76.; ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 104.

⁵⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 494r. No. 108.; *Veress Endre*: Basta György levelezése és iratai. II. (1602–1607) Budapest, 1913. 739.

győrszigeti táborban hátrahagyva Tillyt Bécsbe távozott.⁵⁶ November 4-én már onnan keltezte az Udvari Haditanácshoz küldött jelentését.⁵⁷ Preiner azonban igen lassan ért a Kanizsával szembeni végvidék védelmére, hiszen október 25-én és 29-én is újra felszólították, hagyja el Érsekújvárt és vegye át a parancsnokságot.⁵⁸

Mindezen idő alatt azonban Tilly sem maradt tétlen. Az Udvari Haditanács október 30-án ugyanis arra utasította, hogy a Rábán hajózó élelmiszerszállító hajókat kísérje a Dunáig.⁵⁹ Ráadásul – Bastához hasonlóan – ő maga sem támogatta az erők megosztását. Már október 28-án hírt adott arról Bécsbe, hogy az oszmán had Veszprémet, Palotát⁶⁰ és ha az idő engedi, akkor Pápát is megostromolni szándékozik. Ezért azt javasolta, hogy a rendelkezésre álló mezei gyalogságot és lovasságot Magyaróvárnál vonják össze. Így elképzelése szerint az említett erősségeknek is nagy segítséget lehetne adni.⁶¹ A fennmaradt levelezés tanúsága szerint javaslata még a haditanácsosok egy igen fontos döntését követően futhatott be Bécsbe. Néhány nappal később, november 2-án ugyanis arra kapott parancsot a haditanácsosoktól, hogy mivel Bocskai Pozsonyt akarja megostromolni, ezért ő teljes gyalogságával meneteljen oda, míg lovasságát hagyja Magyaróvár környékén.⁶² Az Udvari Haditanács november 5-én jelezte felé, hogy tervzetét megkapta és amennyire lehetséges támogatná is a meglévő erők koncentrációját. A haditanácsosok részletesen leírták Tilly elképzelését. Eszerint Győrnél a hajóhídon átkelt volna katonáival a Szigetközbe, majd Halasnál egy újabb hidat verve Magyaróvárnál táborozik le. Közben mind a Bécs védelme szempontjából stratégiai fontosságú erődvárost, mind pedig Komáromot megerősíti. Az így elfoglalt állásból, a málna hátrahagyásával könnyedén elháríthatja Pápa ostromát, az oszmán had ausztriai betörését, vagy akár más szükséghelyzetet.⁶³ A haditanácsosok oly mértékben revideálták eredeti tervüket, hogy egyrészt az Althan regimentet, másrészt november 10-én Preinert is Magyaróvárhoz rendelték.⁶⁴

Két nappal később, november 12-én azonban már arra emlékeztették az Udvari Haditanácsból Tillyt, hogy tartsa meg mind az oszmánokkal, mind Bocskai hajdúival szemben a békét.⁶⁵ Ez

---

⁵⁶ Die Prager Nuntiatür 1913. 548.

⁵⁷ Veress, 1913. 739-740.

⁵⁸ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 104.; ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Oktober No. 109.

⁵⁹ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 494r. No. 112.

⁶⁰ Az oszmán had még november folyamán elfoglalta. *Hatvani*, 1859. 195.

⁶¹ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 November No. 2.

⁶² ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 November No. 3.

⁶³ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 November No. 20.; *Hatvani*, 1859. 192.

⁶⁴ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 November No. 20.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 497v. No. 32.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 497v. No. 34.

⁶⁵ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 November No. 41.

azonban igen törekenynek bizonyult. Az *Obrist-Feldmarschall* ugyanis november 17-én azt a parancsot kapta, mivel Némethy Gergely és hajdúi nem tartják be a megállapodást a kanizsai végeken, így ellenük erővel lépjen fel.⁶⁶ Érdeemes megjegyezni, hogy Ferdinánd főherceg mindeközben november 18-án kérte az *Obrist-Zeugmeister* figyelmeztetését, hogy táborával újra induljon el Sopronból Fürstenfeldbe.⁶⁷

Tilly tehát a november 17-i és a 18-i parancsoknak engedelmeskedve azt tervezte, hogy november 20-án elindul Óvárról lovasságával és az Althan regiment öt zászlónyi gyalogosával. Utóbbiakból Mátyás főherceg parancsa értelmében kettőt Sopronban, egyet pedig Kőszegen hagyott volna. A megmaradt két zászlót és három kiskaliberű ágyút pedig magánál tartotta volna. Az Althan regiment másik öt zászlóját is szétszteni tervezte, méghozzá úgy, hogy kettőt Komáromba, egyet Magyaróvárra és szintén kettőt Pozsonyba küld. A Mörzburg gyalogság három zászlóját és a Komáromból leváltott kettőt pedig Győr védelmére rendelte volna.⁶⁸

Tilly november 25-én érkezett meg Kőszegre, ahol a portyázó tatárok, törökök és hajdúk hadának málhájára támadtak rá. Bár visszaverték az első támadásukat, mégsem menekültek el azonnal. A portyázók tehát a kolostor és a kőszegi gabonaföldek között a Szombathelyre és a hegyekbe vezető út mellett újra mutatkoztak. Ekkor Tilly lendült támadásba, amely elől kitértek, mivel csak a málya és így a várható zsákmány érdekelte őket, és a táborra vetették magukat. A küzdelemben végül a császári-királyi csapatok győzedelmeskedtek. Egy zászlót zsákmányoltak és ejtettek néhány foglyot is, akiket ki is hallgattak. Vallomásuk szerint Némethy mintegy 10 000 fő fölött rendelkezett.⁶⁹

Ezt az adatot maga Tilly is túlzónak ítélte, és december 3-án seregével újra megütközött a Rábahídvégnél rátámadó tatár–török–hajdú csapatokkal. Mátyás főherceg a mainzi választófejedelemnek erről a következőképpen számolt be: „az ellenség, és pedig 300 tatár, 100 török és 200 felkelő Hídvég melletti táborunkat – Szombathely és Körmend között – megtámadta, és a rácokkal hosszasan harcolt,⁷⁰ mígnem Tilly a vallonokkal és egyéb népekkel

---

⁶⁶ ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 November No. 51.

⁶⁷ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/1. Fol.: 31r. No. 29.

⁶⁸ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 November No. 33.; *Hatvani*, 1859. 196-197.

⁶⁹ *Hatvani*, 1859. 197.

⁷⁰ Erdélyi rácokról van szó, akik a magyar király zsoldjában álltak. Eredetileg Szombathelyen akarták átteleltetni őket. ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 November No. 33.

a segítségére jött. Az ellenség Isten segítségével egész a Rábáig visszaűzetett, s közülük 200 levágatott, többen pedig a vízbe fulladtak vagy elfogattak.”⁷¹

Ezzel a dunántúli hadiesemények le is zárultak. Tilly feladatai azonban még nem értek véget. December 8-án tizenöt mázsa lőport kért Körmendre és Szombathelyre.⁷² A következő év, 1606. január 3-án pedig a még mindig a csapatoknál tartózkodó *Obrist-Feldmarschallt* arra utasította az Udvari Haditanács, hogy a kőszegieket intse, hűségesen fogadják be az oda rendelt német őrséget.⁷³ Ferreri pedig Borghesének február 6-án azt jelentette, hogy Tilly a következő napon érkezik meg Prágába.⁷⁴ A harmincéves háborúban a Katolikus Liga híres-hírhedt parancsnokának a magyarországi tevékenysége lezárult. Úgy gondolom nem túlzok, ha azt állítom, hogy már az Oszmán Birodalom elleni harcban megmutatta rátermettségét és katonai tudását. Kapcsolatainak is a segítségével pedig a Habsburg Monarchia egyik legmagasabb katonai tisztségét, az *Obrist-Feldmarschallt* rábízták.

---

⁷¹ *Gömöry Gusztáv*: Mátyás főherceg levelei a mainzi választófejedelemhez az 1605-ik évi magyarországi hadi eseményekről. *Hadtörténelmi Közlemények* 6 (1893) 700-718. 717-718.; *Nagy*, 1961. 299.

⁷² ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/2. Fol.: 646r.

⁷³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol.: 385r. No. 2.

⁷⁴ *Die Prager Nuntiatur* 1913. 659.